

ELINA HALTTUNEN-RIIKONEN

Kansalaiseksi kelpaamattomat – Julian Honkasalo Hannah Arendtista, rodullistamisesta ja hallinnasta

Viime vuonna Hannah Arendtin (1906–1975) feministisistä tulkinnoista väitellyt Julian Honkasalo tutkii tätä nykyä rotuhygienian historian marginaaleja: sukupuolivähemmistöihin kuuluneiden kohtaloita rodunjalostuskiihkon kourissa¹. New Yorkin Bronxissa asuva Honkasalo on seurannut aitiopaikalta Arendt-innostuksen kasvua Yhdysvaltain presidentinvaalien jälkeen. Arendtin asema hittiajattelijana ei Honkasaloa yllätä: ”Hän on ikään kuin kubistinen taiteilija, joka tekee töitään katsoen asiaa yhtä aikaa monesta eri perspektiivistä.”

”Kiinnostus Arendtia kohtaan on ollut nousussa jo kauan. Presidentinvaalien tulos vaikutti ainakin täällä niin, että Arendtin *Totalitarismin synty* (1951) ja George Orwellin *Vuonna 1984* (1949) nousivat nopeasti myyntikärkeen².

Arendtin merkitys Amerikassa tuntuu johtuvan siitä, että hän oli Euroopan juutalainen, joka pakeni Yhdysvaltoihin, ja hänen ajatteluaan on muovannut eurooppalaisen, erityisesti saksalaisen filosofian lisäksi myös Yhdysvaltain poliittinen historia. Arendt kirjoitti totuudesta ja valehtelusta politiikassa jo Richard Nixonin aikakaudella³. Arendtista etsitään apua moniin kysymyksiin, esimerkiksi ’vaihtoehtoisten faktojen’ avulla tehtävä oikeistolainen ja nationalistinen politiikka, joka näkyy aivan erityisesti Yhdysvalloissa. Lisäksi täällä kiinnostaa se, miten demokraattisista hallintomuodoista ja valtioista nousee esiin esitotalitaristisia tyrannian piirteitä, kuten poliisin militarisoituminen ja median kontrollointi.”

Honkasalo arvelee, että Suomessa Arendt on ajan-kohtainen pitkälti samankaltaisista syistä: äärioikeiston nousu, äärinationalismi sekä rasismi ja propaganda ovat täälläkin turhan tuttuja huolia. Samalla turvapaikanhakijoiden kohtelun epäkohdat kääntävät katseen Arendtin ajatteluun.

”Myös eroja on, kun otetaan huomioon, että Yhdysvallat pohjautuu valtioon kansanmurhaan ja orjuuteen. Sen takia täällä rodullistamisesta ja rasismista nyt käytävä keskustelu koskee sitä, miten rakenteellinen rasismi toimii⁴. Etenkin presidentinvaalien jälkeen on tuotu esille, että myös arabeihin, muslimeihin ja meksikolaisiin kohdistuu rasismia.

Täällä järkytys liittyy mielestäni siihen, että ideaali Yhdysvalloista kulttuurien sulatusuunina on musertunut. Suomessa ja muissa Euroopan maissa taas taustana on ollut kansallisvaltion historiallinen perinne, eli ihanteena

Kuva: Sanna Karhu

on ollut yksi kansa, yksi kieli ja suvereeni valtio. Suomalaisessa keskustelussa tulee toisella tavalla esiin kansallisvaltion ja kansan käsite sekä hyvinvointivaltion käsite.”

Rodullistamista tehdään puheella ja sanoilla. Rasistinen vihapuhe on lisääntynyt. Eikö Arendtin mukaan puhe ole itsessään teko?

”*Totalitarismin synnyn* luvussa, jossa käsitellään kansallisvaltion rappeutumista ja ihmisoikeuksien loppua, kuvataan kiinnostavalla tavalla tilannetta, johon on päädytty, kun on pitkään sallittu rodullistavien diskurssien pääsy valtaan. Tai sanotaanko näin, että taustalla on imperialistinen kapitalismi, kolonialismi ja Euroopan sodat. Luvussa, jossa puhutaan valtiottomista ja paperittomista, Arendt kuvailee epäinhimillistämisen prosessia eli sitä, kuinka näistä ihmisistä on jo tullut arvottomia, ylijäämää, ihmismassaa, joka valtion pitää ottaa säilöön tai siirtää ja kuljettaa rajan yli. Toisin sanoin: päästä heistä vain nopeasti eroon. Arendt väittää, että silloin kun ihmisellä ei ole enää muuta jäljellä kuin paljas olemisensä, hän on pudonnut kaikkien juridisten ja poliittisten turvaverkostojen ulkopuolelle.

Totalitarismin synnyssä on vahvaa vihapuheen impulsiittistä kritiikkiä, joka nojaa osallistumisoikeuden puolustamiseen. Teoksessa ei puhuta suoraan vihapuheesta vaan siitä, mitä tapahtuu, kun joidenkin ihmisryhmien mahdollisuus osallistua poliittiseen puheeseen ja toimintaan estetään tavalla tai toisella, ja toisaalta siitä, miten voimme puheen ja toiminnan avulla rakentaa yhteistä maailmaa. 70-luvulla julkaistussa teoksessa *On Violence* Arendt esittää suoraan, että rasistinen puhe on väkivaltaa, eli puheella tehdään väkivaltaa⁵. Myös *Totalitarismin synnyssä* antisemitismistä käsittelevässä luvussa on vahva rasististen tieteiden kritiikki, eli ’puhe’ ei välttämättä tarkoita yksittäisen ihmisen vihapuhetta, vaan puheella ja toiminnalla tarkoitetaan myös biologiaan perustuvia rodullistamisen tapoja, joita perustellaan vedoten pseudotieteisiin.”

Honkasalo kuitenkin muistuttaa, ettei Arendtia tule ymmärtää keskustelun suitsijaksi – keskustelun tulee ainoastaan perustua tosiasioille.

”Arendthan oli ristiriitainen hahmo: hän puolusti kovasti oikeutta rankkaankin väittelyyn. Hänellä se liittyi amerikkalaiseen ideaaliin keskustelukulutturista. On tärkeää muistaa, mitä Yhdysvallat edusti Arendtille: vallan kolmijaon muodostamaa liittovaltiota, jonka perustuskirjoista löytyy ajatus vapaudesta autoritaarisen vallan kontrollista. Arendt oli siis debatoinnin kannalla, mutta mielipiteiden piti perustua faktoille, koska totalitaristisissa järjestelmissä ideologian koherenssi oli tärkeämpää kuin väitteiden totuudellisuus. Arendtin mukaan totalitaristisissa ideologioissa rakennetaan lumenmetodellisuus, ja ihmiset alkavat pitää rasistisia huhuja ja pseudotieteellisiä oppeja tosina. Tällaisen ideologian hampaisiin voi joutua mikä tahansa ryhmä, natsi-Saksassa erityisesti juutalaiset, mutta *Totalitarismin synnyn* alussa Arendt puhuu homoseksuaaleista. Hän oli aika radikaali kirjoittaessaan jo 50-luvulla homoseksuaalien rodullistamisesta.”

Honkasalo muistuttaa, ettei Arendt jaa valtioita selvärajaisesti totalitaristisiin ja ei-totalitaristisiin. Sen sijaan häntä kiinnostaa, miten totalitarismin siemenet voivat jäädä elämään demokraattisissakin valtioissa – ja aktivoitua tilanteen käydessä niille suotuisaksi.

”On älyllisesti laiskaa sanoa, että Trump on Hitler ja Amerikka on fasistinen ja totalitaristinen valtio – tämä ei anna meille työkaluja vastarintaan. Jotta me voimme vastustaa fasismin uutta nousua, on hyvin hienovaraisesti pohdittava, miten sen eri muodot toimivat ja miten valta toimii eri tavoin eri konteksteissa. Esimerkiksi kaikkia ryhmiä ei rodullisteta samalla tavalla. Myöskään rasismin ja fasismin vastarinta ei siksi toimi kaikkialla samalla tavalla. Mielestäni on kiinnostavaa pohtia Arendtin avulla sitä, että itse asiassa on olemassa monia esitotalitaristisia järjestelmiä, jotka toimivat samaan aikaan, rinnakkaisesti, yhteiskunnan eri tasoilla.”

Trumpista Honkasalo laajentaa tarkastelua järjestelmän epäkohtiin:

”Tällä hetkellä Yhdysvaltain demokratiassa on autoritäärisiä ja jopa fasistisia elementtejä, eikä vallan kolmijako enää toimi. Presidentin valtaa on lisätty jo vuosien ajan – kansan vastustuksesta huolimatta – ja luottamus myös kongressiin on historiallisen matala. Nämä ilmiöt eivät liity ainoastaan Trumpiin. Esimerkiksi Arendtin entinen kollega, New Schoolin filosofian professori Richard J. Bernstein, varoitti jo yli kymmenen vuotta sitten G. W. Bushin hallinnon autoritäärisen politiikan seurauksista. Löyhästi määritelty ’terrorismin vastainen sota’ on tehnyt mahdolliseksi käyttää sotilaallista lainsäädäntövaltaa ja tuomiovaltaa myös sisäpolitiikassa.⁶”

Lisäksi kasvavan rasismin ja äärioikeiston nousua on Honkasalon mukaan syytä tarkastella yhdessä uusliberalistisen talouskuripolitiikan kanssa. Uusliberaali politiikointi synnyttää erilaisia hallittavia ryhmiä – oli kyse sitten turvapaikanhakijoista tai vähätuloisista – joita asetetaan vastakkain julkisessa keskustelussa.

”Mielestäni tänä päivänä täytyy jatkaa Arendtista eteenpäin ja pohtia, millä tavalla kritisoida ja vastustaa uusliberalistista politiikkaa, jonka taustalla on motiivi, että kaikesta pitää voida saada taloudellista hyötyä. Vaikka Arendt kirjoitti *Totalitarismin synnyn* 50-luvulla, ja siinä kritisoidaan historiallisesti vanhempaa kapitalismin muotoa, ei ole vaikea nähdä jatkumoa tähän päivään, jossa voidaan tuotteistaa ihmiselämä ja matemaattisesti laskea, paljonko kenestäkin kertyy kustannuksia.⁷”

Kansalaisiksi kelpaamattomat

Väitöskirjasi jälkeen olet tutkinut sitä, miten sukupuolinormit rakentavat kansalaisuutta ja miten niillä suljetaan toisia ulos.

”Tarkoitukseni on tutkia oletuksia, edellytyksiä ja vaatimuksia, jotka liittyvät kansalaisuuden käsitykseen. Minua kiinnostaa, minkä takia sukupuolen moninaisuudesta on tullut biopoliittisen hallinnan kohde. Lisäksi pohdin eugeniikan ja rotuhygienian historiaa.

Kiinnostus lähti alun perin siitä, että Arendtia ei heti kuvittelisi ajattelijaksi, jolla on annettavaa *queer*-teorialle⁸, vaikka tätäkin on jonkin verran tehty. Kun tein väitöskirjaa, huomasin, että *Totalitarismin synnystä* käsitellään homojen rodullistamista eli sitä, kuinka homoseksuaalien keksittiin olevan juutalaisten ohella tietynlainen rappeutunut ihmislaji tai rotu.

On kyllä tutkittu, miksi sukupuoli on otettu biopoliittisen hallinnan kohteeksi, mutta sukupuolen moninaisuutta ei ole käsitelty tästä näkökulmasta: ei ole kysytty, miten on päädytty siihen, että tietyt tavat ilmaista sukupuolta ja kehollisuutta nähdään ristiriidassa terveen ja vahvan kansalaisuuden kanssa. Tutkimukseni otsakkeessa onkin 'Unfit for Citizenship' eli kansalaiseksi kelpaamaton. Nykyään ei enää yleisesti käytetä käsitettä eugeniikka tai rotuhygieniä, koska niille on tarkka määritelmä rotubiologien kirjoituksissa, mutta on kuitenkin olemassa tietynlaisia biopoliittisia hallinnan muotoja, jotka toimivat rinnakkaisella logiikalla. Enää ei ajatella, että jotakin kansaa rodullisesti jalostetaan toisia, kilpailuvia kansoja vastaan. Silti tiettyjen ihmisryhmien – tässä tapauksessa transihmisten – elämää, oikeuksia ja kansalaisuutta säädellään ja hallinnoidaan edelleen biopoliittisesti.”

Valtion harjoittama sukupuolen moninaisuuden kontrollointi onkin yksi pitävimmistä biopoliittisen vallan käytöistä. Suomessa astui vuonna 1935 voimaan sterilointilaki. Pakkosterilisaatio poistettiin laista 1970, mutta vuonna 2003 voimaan tullut sukupuolen korjaamista säätelevää laki sisältää silti sterilointityypikälän eli vaateen niin sanotusti vapaaehtoisesta steriloinnista tai lisääntymiskyvyttömyydestä, lääketieteellisen seurantavaiheen ja vaateen avioliiton purkamisesta juridisen sukupuolen tunnustamiseksi.⁹ Myöskään oikeus sukupuolen itsemäärittelyyn ei toteudu. Keväällä 2017 Euroopan unionin ihmisoikeustuomioistuin määritteli Suomessa tapahtuvan transihmisten lakisääteisen sterilisaatiovaatimuksen ihmisoikeusrikkomukseksi.¹⁰ Honkasalo painottaakin, ettei maaliskuussa voimaan astunut tasa-arvoinen avioliittolaki ole päätepiste LGBTQI-oikeuksien saralla vaan paljon on vielä tehtävänä¹¹.

Honkasalon tutkimuksen kohteena on kuitenkin erityisesti historia.

”Tutkimukseni on historiallista, ja aineistonani on vankila- ja sairaala-arkistojä Yhdysvalloista ja Pohjoismaista 1800-luvulta lähtien, eli eugeniikka-liikkeen syntymisestä alkaen. Minua kiinnostaa, missä vaiheessa biologia, lääketiede, juridiikka ja politiikka alkavat kietoutua yhteen ja kuinka tästä syntyy tietynlaisia tapoja säännellä ja kontrolloida sukupuolen moninaisuutta. Tämä historia on vaikuttanut siihen, ketkä on katsottu kelvollisiksi lisääntymään ja millä ehdoilla kukakin lasketaan täysien ja tasavertaisten kansalaisoikeuksien piiriin. Aikaisemmin sekä Yhdysvalloissa että Pohjoismaissa on hallinnoitu erityisesti köyhän työväenluokan elämää sekä tiettyjä lääketieteellisesti määriteltäviä sairauksia kuten epilepsiaa ja alkoholismia. Näiden on ajateltu olevan biologisesti periytyviä. Niin on ajateltu myös rikollisuudesta.

Toisin kuin usein luullaan, ensimmäiset sterilisaatiolait säädettiin Yhdysvalloissa, Indianassa vuonna 1907 eikä esimerkiksi natsi-Saksassa. Täällä lisääntymisen sääntely on liittynyt orjuuteen, mustien kontrollointiin, ja esimerkiksi Jim Crow -lait pohjautuvat rotuhygienialiikkeeseen¹². On paljon tieteellisiä tutkimuksia, joissa puhutaan eugeniikkaliikkeen aikaisesta rodullistamisesta ja työväenluokkaan kohdistuneesta hallinnasta, ja jonkin verran on tutkimuksia homoseksuaalisten miesten pakkosterilisaatiosta, lobotomioista ja vangitsemisesta. Sen sijaan arkistoissa ei mainita sukupuolen moninaisuutta. Tämä historia on siis vielä kirjoittamatta. Työ on haastavaa, sillä tutkimistani teksteistä ja arkistoista ei tietenkään edes esiinny käsitettä transsukupuolisuus, koska sitä ei ollut siihen aikaan olemassa. Olen kuitenkin löytänyt muita käsitteitä, joiden avulla on perusteltua olettaa, että kyseessä on transhenkilö tai nuori lapsi, joka ei ole täyttänyt sukupuolinormeja.¹³ Mielestäni tällaisen transhistorian kirjoittaminen auki on itsessään poliittinen teko.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Julian Honkasalo, *Sisterhood, Natalty, Queer. Reframing Feminist Interpretations of Hannah Arendt*. Väit. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016.
- 2 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*. Suom. Matti Kinnunen. Vastapaino, Tampere 2013; George Orwell, *Nineteen Eighty-Four*. Suom. Oiva Talvitie. WSOY, Helsinki 1950.
- 3 Richard Nixon (1913–1994) oli Yhdysvaltain presidentti vuosina 1969–1974.
- 4 Rodullistaminen viittaa siihen vallankäytön prosessiin, jossa ei-vaikoiset määritellään ”rotuun” kuuluviksi.
- 5 Hannah Arendt, *On Violence*. Harvest Books, New York 1970.
- 6 Richard Bernstein, *The Abuse of Evil. The Corruption of Politics and Religion since 9/11*. Polity Press, Cambridge 2005.
- 7 Julian Honkasalo, Hannah Arendt ideologisen rasismien alkupe-
räästä ja seurauksista. Koneen Säätiön *Rohkeus-blogi* 16.3.2017.
Verkossa: koneensaatio.fi/blogi/hannah-arendt-ideologisen-rasim-
in-alkuperasta-ja-seurauksista/
- 8 *Queer*-teoria viittaa feministiseen tutkimukseen niveltävään tutkimussuuntaukseen, jonka tarkoitus on tutkia ja haastaa sukupuoliin ja heteroseksuaalisuuteen liittyvää normatiivisuutta ja olemuksellistamista.
- 9 Sterilisaatiolaista ja rotuhygieniasta Suomessa, ks. Markku Matila, *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Väit. Tampereen yliopisto, Tampere 1999. Translaista Suomessa, ks. esim. Sami (Malla) Suhonen, Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuoli-ikävämmistämisen historiaa*. Toim. Kati Mustola & Johanna Pakkanen. Like, Helsinki 2007, 53–65. Translaista verkossa: translaki.fi/translaki/
- 10 Ks. esim. Human Rights Victory! European Court of Human Rights Ends Forced Sterilisation. Transgender Europe. 6.4.2017. Verkossa: tgeu.org/echr_end-sterilisation/
- 11 Akronnyymi viittaa sanoihin *gay, lesbian, bisexual, transgender, queer* ja *intersex*, eli homojen, lesbojen, biseksualien, transsukupuolisten, queerien ja intersukupuolisten oikeuksiin.
- 12 Jim Crow -laeilla tarkoitetaan rotuerottelulakeja, jotka lakkautettiin Yhdysvalloissa vuonna 1965.
- 13 Julian Honkasalo, *When Boys Will Not Be Boys. American Eugenics and the Pathologization of Gender Nonconformity*. *Norma. International Journal for Masculinity Studies*. Vol. 11, No. 4, 2016, 270–286.